

Олена Віталіївна Романенко
Olena Romanenko

Інститут філології київського національного
 університету імені Тараса Шевченка,
 Київ (Україна)
 o.romanenko@univ.net.ua; ukrlit@bigmir.net
 ORCID: 0000-0003-0150-2494
<https://doi.org/10.34768/ayb5-qc68>

Nr: 1 (2019)
 ISSN (on line) 2658-154X

**БУТИ ЧУЖИМ: поетика пограничного існування
 у новелі Сергія Жадана «Immigrant Song»**

**BE DIFFERENT: The poetics of existence on the border
 in Sergei Zhadan's novel "The Song of the Immigrant"**

Abstract

The article is devoted to discussion about identity. This is one of the important topics of contemporary Ukrainian literature and culture. Research focuses on the concept of edge identity. This concept is borrowed from the concept of Tony Judt. It accurately reflects the feelings of a Ukrainian in his country and in Europe. Such identity is formed not through geography, but through recollection. This aspect is well represented in the Sergii Zhadan's novel "Immigrant Song". Novel is a very interesting example of the Ukrainian writer's comprehension of the issues of Ukrainian identity within Ukraine and in Europe.

In addition, in the article author analyzes the dynamics of identity formation in Ukrainian mass media, scientific researches and works of Ukrainian literature at the beginning of the 21st century. It is concluded that at the present stage two important directions in the Ukrainian literature can be singled out. The first direction is dedicated to the past, which promotes the development of genres of historical, historical and philosophical novel in high literature, historical and adventure novel in mass literature. The second direction is a broad scientific debate around identity issues, as well as a broad conversation about identity in mass media. These two directions contain the main considerations that are embodied in the story of Sergei Zhadan "Immigrant song". In this model, the identity of the main components is the geographical coordinates of "local" and "foreign" spaces, the border between Ukraine and Europe, the search for the character of "local" space, memories, reflection, values. The author proves that contemporary Ukrainian high and mass literature writes about the phenomenon of edge identity.

Keywords: edge identity, Sergii Zhadan, oral history, shot story, memories, identity

Ключові слова: крайова ідентичність, Сергій Жадан, усна історія, новела, спогади, ідентичність

Автор доводить, що сучасна українська висока і масова література пише про феномен пограничної ідентичності.

Дискусія про ідентичність

35% українців хотіли виїхати за межі України на постійне проживання, 61% – хотіли б залишитися у країні. Такі дані опитування соціологічної служби «Рейтинг», яка вивчала динаміку міграційних настроїв українців і опублікувала результати дослідження у жовтні 2017 року¹. Цей зовсім не літературний і не мистецький факт насправді може бути приводом і літературознавчої рефлексії, адже сучасна українська література про цю тему розмірковує давно. Український читач міг ознайомитися із міркування про виїзд за межі країни персонажа повісті Світлани Пиркало «Зелена Маргарита»², іронічною мандрівкою персонажів Кузьми «Скрябіна» у творів «Я, «Победа» і Берлін»³, постколоніальною візією мандрів у творчості Юрія Андруховича у романах «Рекреації», «Московіада»⁴, історією про кордони у своєму минулому і теперішньому у романах О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» чи «Музей покинутих секретів»⁵, Сергія Жадана «Ворошиловград», новел із збірки «Біг-Мак та інші історії»⁶ та ін. Корпус українських текстів, у яких представлено міграційно-мандрівну тему, насправді дуже великий, й це могло б стати приводом для широкої дискусії серед літературознавців про пограничну чи транзитну ідентичність як концепт в українській літературі кінця XX – початку XXI століття і загалом ментальну географію сучасного українця, мозаїчності моделювання «свого» і «чужого» у сучасному глобальному просторі.

Ще більшим є корпус текстів, в яких розгортається дискусія про складові української ідентичності, динаміку її зміни і трансформації уявлень українців про самих себе у часовій перспективі. Можна згадати лише частину найпоказовіших праць

¹ http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeniy_ukraincev.html

² Hnatiuk, Oліа. Proshchannia z imperiieiu. Ukrainski dyskusii pro identychnist [Farewell is with the Empire. The Ukrainian Discussions about the Identity]. Kyiv: Krytyka, 2005.

³ Hudzyk, Klara. "Istoriografіа y ukrainska identychnist [Historiography and Ukrainian Identity]". Den, January 15, 2005.

⁴ Hrabovskiy, Serhii, and Losev, Ihor. "Ukrainska identychnist: problemy i vyklyky [Ukrainian Identity: Problems and Challenges]". Den, November 13, 2013.

⁵ Yekelchuk, Serhii. Imperiia pamiatі. Rosiisko-ukrainski stosunki v radianskii istorychnii uiavi [Stalin's Empire of Memory: Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination]. Translated by Mykola Klymchuk, and Khrystyna Chushak. Kyiv: Krytyka, 2008.

⁶ Plokhii, Serhii. Kozatskyi mif. Istorіа ta natsiietvorennia v epokhu imperii [The Cossack Myth. History and Nationhood in the Age of Empires]. Translated by Mykola Klymchuk. Kyiv: Laurus, 2013.

Олі Гнатюк⁷, К. Гудзик⁸, С. Грабовського⁹, С. Екельчик¹⁰, С. Плохія¹¹, Н. Яковенко¹² та ін., які доповнюються працями Й. Рюзена¹³, Є. Топольського¹⁴, Е. Сміта¹⁵, Б. Андресона¹⁶ та ін. дослідників. Літературні сюжети та дискусія у масмедіа і наукових колах формують цілісний інтелектуальний сюжет в українському суспільстві та гуманітаристиці – розмови про домінуючі складові української ідентичності на початку ХХІ століття. Чи для усіх українців виїзд за межі країни є руйнуванням ідентичності? Чи засвідчує це мінливість само ідентифікації українця? І чому пересічні українці та персонажі творів українських письменників так прагнуть виїхати з України? Чи вони повертаються? Із чим вони повертаються?

Мета і метод

Погранична ідентичність як інтелектуальний сюжет цієї статті вимагатиме, вочевидь, поєднання кількох методологічних стратегій. З одного боку, не зайвими будуть ідеї нових істориків про обмін соціальними практиками як форму взаємодії літератури і соціуму. З іншого – ідеї Б. Андресона, А. Ассман про формування ідентичності, роль пам'яті у цьому процесі, але насамперед – міркування Тоні Джадта про пограничну ідентичність, рефлексії Т. Гундорової про транзитну ідентичність у сучасному українському літературному процесі. Але навіть цими працями не обмежується простір дискусії, яка розгортається із приводу ідентичності, її кордонів у сучасному світі та ієрархії компонентів ідентичності, які виступають маркерами у парах «свій – чужий», «ми – вони», «я – інший». Життєві колізії, описані у сюжетах української літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття, цікаво доповнюють цю

⁷ Nora, Pierre. *Teperishnie, natsiia, pamiat* [Present, Nation, Memory]. Translated by Andrii Riepa. Kyiv: Klio, 2014.

⁸ Hatash, Valentyna. "Meni 14 rokiv. Ya ukrainets [I am 14 years old. I am Ukrainian]." *Dzerkalo tyzhnia*, November 25, 2005.

⁹ Rüsen, Jörn. *Novi shliakhy istorychnoho myslennia* [New Ways of the Historical Thinking]. Translated by Volodymyr Kamianets. Lviv: Litopys, 2010.

¹⁰ Topolski, Jerzy. *Yak my pysheмо I rozumiiemo istoriiu. Taiemnytsi istorychnoi naratsii* [How We Write and Understand History. The Mysteries of the Historical Narrative]. Translated by Nadiia Honcharenko. Kyiv: K.I.S, 2012.

¹¹ Smith, Anthony. *Kulturni osnovy natsii. Iierarkhiia, zapovit i respublika* [The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic]. Translated by Petro Tarashchuk. Kyiv: Tempora, 2010.

¹² Kostenko, Lina. *Humanitarna aura natsii, abo Defekt holovnoho dzerkala* [Humanitarian Aura of the Nation, or Defect of the Main Mirror]. Kyiv: Vydavnychiy dim KMA, 1999.

¹³ Judd, Tony. "Pohranychnyi narod [The Frontier People]." Translated by Pavlo Hrytsak. *Krytyka* 155–156, no. 9–10 (October 2010): 44–45.

¹⁴ Hundorova, Tamara. *Pisliachornobylska biblioteka: ukrainskyi literaturnyi postmodern* [Post-Chornobyl Library: Ukrainian Literary Postmodernity]. Kyiv: Krytyka, 2005.

¹⁵ Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii* [Big Mac and other stories]. Kharkiv: Folio, 2011.

¹⁶ Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii*, 254.

дискусію, пропонуючи свій варіант подолання плинності уявлень про межі ідентичності чи варіативності у сприйнятті власної ідентичності у сучасному світі.

В основу аналізу можна було б покласти систематизацію тематики і проблематики української літератури, написаної від кінця 1980-х – 1990-х років, коли тема ідентичності прозвучала у творчості Ю. Андруховича (напр., «Козак Ямайка», «Московіада»), О. Іранця (напр., «Брехун з Литовської площі»), О. Забужко («Польові дослідження з українського сексу») та ін., чи творів, надрукованих у перші десятиліття ХХІ віку (напр., Ю. Винничук «Танго смерті», О. Забужко «Музей покинутих секретів», С. Жадан «Ворошиловград», А. Любка «Карбід», Й. Козленко «Танжер», В. Рафесенко «Довгі часи» та ін.). Але інтелектуальний сюжет дослідження міграційних настроїв і трансформації ідентичності як цілісного уявлення про самого себе може бути розвинутий і на прикладі одного твору. Бо натрапити на рефлексії із приводу трансформації ідентичності у сучасній українській гуманітаристиці і літературі дуже просто – ця тема представлена у різноманітних текстах: від есе Ю. Андруховича «Дезорієнтація на місцевості», перекладів, напр., творів польського письменника А. Стасюка («Дорога на Бабадаг» чи роман «Схід»), окремих збірок есе чи наукових досліджень (праці О. Гнатюк, Я. Грицака, В. Чернецького, Н. Яковенко та ін.), не кажучи вже принагідні статті у часописах «Дзеркало тижня», «Український тиждень», «День» та ін.

За головний критерій відбору матеріалу для аналізу слугувала не систематизація праць, а виявлення тексту, в якому тема пограничної / транзитної ідентичності дала б можливість розглянути цю інтелектуальну колізію як виклик, що постає перед окремою особою, стає її життєвим сюжетом і розповідає навіть більше, ніж статистика. І тут досліднику допомагає не випадкова випадковість, яка збрала тексти на сторінках одного із чисел «Критики» у жовтні 2010 року. Цей номер вміщує статті А. Кратохвіля «Назад до нової батьківщини», О. Бойченка «Теорія і практика прикордоння», есе Т. Джадта «Пограничний народ», відгук на цю працю Я. Грицака «Мій Джадт» та новелу С. Жадан «Immigrant song». Таке не випадкове сусідство привертає увагу насамперед тим, що художній твір містить чи не усі аспекти дискусії стосовно плинності уявлень про власну ідентичність у особистості на початку ХХІ століття і дуже точно художньою мовою ілюструє поняття «погранична ідентичність», про яке міркував Т. Джадт.

Це число «Критики» – не єдиний приклад дискутування в Україні на теми ідентичності. Образи та ідеї твору С. Жадана на тлі есе та статей, присвячених естетиці

прикордоння у географічних і ментальних координатах, стають виразнішими. Вони й унаочнюють сказане істориками, культурологами, філософами чи культурологами. І водночас вони спрямовують дискусію до нових горизонтів, акцентуючи на не стільки на візуальному маркуванні територій, скільки на роздумах про ієрархію компонентів ідентичності у світосприйнятті сучасної людини.

Ці міркування підштовхнули мене до ідеї проаналізувати новелу С. Жадана у контексті широкої інтелектуальної дискусії про ідентичність, його творчості та динамічної зміни міграційних настроїв українців на початку ХХІ століття.

Мандри як модель ідентичності

Фабула новели «Immigrant song» – гранично лаконічна. Головний персонаж прямує до Німеччини із друзями, щоб дати там кілька концертів і повертається до України. Цю фабулу С. Жадан розгортає у сюжет, в якому власне мандри як низка пригод і переміщень у чужому просторі, – фактично відсутні. Мандрівку як основу сюжетної колізії замінено міркуваннями від імені головного персонажа. Вони надають новелі іншого звучання – есеїстичного та особистісного. Структура пригоди немов розпадається і пом'якшується спогадами і роздумами. Автобіографічний сюжет¹⁷, на якому заснована новела, вочевидь, дуже близький кожному українцеві – мандрівка до Європи. Таких сюжетів багато у масовій українській літературі, зокрема, у романі Світлани Пиркало «Зелена Маргарита», Вікторії Амеліної «Дім для Дома» та ін. Однак у названих творах сюжет подорожі до Європи тільки частина ширшого сюжету, а у Жадана – основна сюжетна колізія твору.

Автобіографічний компонент новели, згаданий на середині оповіді, повертає читацьку увагу й примушує замислитися над тим, а наскільки автобіографічними є спогади, із яких, власне, розпочинається оповідь. Це питання змінює і темп читання (хочеться пильніше вдивлятися у текст, щоб не пропустити власне спогадів Жадана, відокремити їх від вигаданих спогадів, які можна приписати головному персонажеві). Це ж питання перефокусовує читацьку увагу із пригоди за межами кордону на спогади як складову сюжету. В той час як у масовій літературі подорож має характер авантюрної пригоди, зміни середовища існування, в якому персонажі вбачають і зміну свого способу життя, як, наприклад, головна героїня роману Вікторії Амеліної «Дім для дома» Маша, у високій літературі – подорож фіксує зміну світогляду персонажа. Так, у

¹⁷ Жадан часто подорожує до Європи зі своїм пісенним гуртом «Собаки в космосі».

масовій літературі ми маємо справу із романтично-соціальним сюжетом, а у високій – із психологічно-філософським, екзистенційним. Саме це і вирізняє мандри головного персонажа у новелі Сергія Жадана – вони не романтичні, а екзистенційні, сповнені розмислів, які змінюють структуру твору.

Спогади та есеїстичні міркування надають твору С. Жадана гібридної структури: сюжет новели послаблюється завдяки спогадам і міркуванням, уривків щоденникового типу та ін. Власне авторський голос у такому випадку, як і його персональні уподобання, увиразнюються, а сюжетні перипетії поступаються місцем спогадам. Це має один несподіваний для читача і цікавий для дослідника наслідок. Сюжет пригоди як сюжет перетинання кордонів, географічних просторів у творі фактично редукований, Жадан уникає власних назв, а «усталений пейзаж» свого дитинства і юності описує через максимально знеособлені концепти, символи і висловлювання (напри., «примхлива доля дала нам можливість народитись у найкращій із країн»¹⁸). Максимально візуалізованим є простір Європи, в якому опиняється персонаж. Він має власні назви: від Югославії радянського зразка – до символічної назви «новий Вавилон», від Балкан як географічного простору – до району Західного Берліна Теємпельгоф чи Александерпляц, Будапешт-Келеті та ін.

Цікаво, що власних назв «свого» простору, в якому виріс персонаж і сформувався його уявлення про себе, читач не зустрине, натомість Європа – максимально точно означена через власні назви, і вони є своєрідними місцями пам'яті для мешканців європейських країн. Феномен означення ідентичності у персонажа новели С. Жадана пов'язаний із тим, що вона проявляється не у точках і місцях пам'яті (П. Нора) «свого» простору, а через топографічні координати «чужого» простору. Причому «свій» простір маркований симулярами і стереотипами, вигаданими історіями (як спогад-зізнання головного персонажа про бабусю та її участь у Другій світовій війні, а персонаж його фактично додумав у тій концепції, яка йому видається переконливою і ближчою). Натомість географічні координати «чужого» простору максимально точні та індивідуалізовані. Чи каже нам це, що топографія власної ідентичності сучасного українця можлива тільки у своєму просторі? І так, і ні.

Чужий простір vs спогад

¹⁸ Саме про це пишуть у своїх дослідженнях Йорн Рюзен, Сергій Плохій, Віталій Чернецький, Ярослав Поліщук та ін.

Сюжетні колізії новели С. Жадана актуалізують цікаву особливість визначення власної ідентичності у сучасному суспільстві – через конструювання особистісної історії, яка активується у будь-якому просторі і через символічне переосмислення у тому числі родинних чи усних історій. Власне, із цього розпочинається новела Жадана: персонаж додумує історію бабусі та свого походження, вписуючи усні перекази у той наратив, який йому хотілося б мати¹⁹. Його достовірність – сумнівна, штучна і певною мірою спотворена. Ідентичність як структурований наратив, компоненти якого – це усні історії, родинні історії, компоновані та інтерпретовані нащадками у довільній формі, – така ідея С. Жадана через один епізод у новелі демонструє, що в наших очах ідентичність – це мінлива категорія, сформована швидше через випадковість, аніж через закономірну дію соціальних і владних інституцій. Ідентичність – це пам'ять, яку ми проносимо через кордони, і яка актуалізується завдяки нашим спогадам, які ми обираємо самотійно.

Фактично персонаж новели Жадана – повсюди чужий, а його ідентичність визначається спогадами, його домислами. Минуле для нього – це розпливчата візуальна конструкція, яку він відтворює сам й то не у своїй країні, а «чужому» європейському світі, не серед своїх, а серед інших – по той бік кордону. Це важливий момент, тому що його спогади – це не пошуки власного «я» у загально національному наративі. Це осмислення відповіді на питання «хто я?» через комбінування родинних історій, власний візій та рефлексій на чужій території. Такого ми не знайдемо у масовій літературі, яку цікавить винятково мандри як пригода із щасливим фіналом, а ідентичність не темою роздумів, натомість висока література ставить питання про образ пограничного існування сучасної людини.

Цікаво, що для персонажа-українця у новелі «Immigrant song» С. Жадана формулювання відповіді на питання «хто я?» не пов'язане із перебуванням на рідній землі, вкоріненням у індивідуальну чи колективну історичну пам'ять. Таке відокремлення від загальнонаціонального історичного наративу та спільної історичної пам'яті в українському суспільстві має мінімум два наслідки.

- Перший – пильну зацікавленість минулим, що активізує історичні дослідження, дискусії про національний літературний канон та привертає увагу письменників і читачів до жанру історичного роману (колективний

¹⁹ «...родинні таємниці зникли в імлі, центральноевропейське коріння мало кого цікавило, все списали на війну та бабусину вроджену легковажність. Мене, натомість, ця історія постійно бентежила. Минуле завжди намагався вималювати кращим, аніж вон є, особливо коли мова йде про чужу минуле». Жадан, стр. 251.

роман «ДНК», твори Ю. Винничука «Танго смерті», Оксани Забужко «Музей покинутих секретів», В. Шевчука «Тіні зникомі», В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон», «Троця» та ін.). І масова література тут розгортає цілісний і дуже популярний сюжет авантюрно-пригодницької та любовної історії, який викликає широку зацікавленість українського читача.

- Другий – хиткість і мінливість поняття ідентичність на рівні особистісної історії, що дає можливість маніпулювати і складовими цієї ідентичності, і смисловим наповненням цієї уявленої конструкції. А це уже соціокультурний наслідок, що загострює дискусії про донбаську ідентичність, радянську ідентичність, кримську ідентичність, одеську чи будь-яку іншу ідентичність та їх протиставлення власне українській ідентичності, і підводить українські дискусії до питання про те, із яких компонентів (соціальні зв'язки індивідів, освіта, історія, походження, родинні історії та ін.) формується ідентичність і якою є їхнє місце в ієрархії. Цей аспект висвітлюється не тільки у публіцистиці чи наукових монографіях, але й творах високої літератури. Він заснований на філософських роздумах про минуле і майбутнє України як пограничної території, про що свого часу розмірковував Адам Мікевич²⁰ чи Микола Хвильовий, український письменник та автор концепції «азіатського ренесансу» на українських землях у першій половині ХХ століття. Висока література ставить питання про формування нового покоління із новими орієнтирами ідентичності.

Однак новела Жадана дає змогу поміркувати й про інші аспекти ідентичності, зокрема спогад і родинні історії як її складові. Спогад – це текст, придатний до маніпуляції, саме такі міркування оприявлює на сторінках свого твору Сергій Жадан. Адже персонажа уявлення про ідентичність іншого (європейця), її компоненти та ієрархію цих компонентів ілюструються у творі спогадами про вивчення німецької мови і сприйняттям усього німецького юними школярами за радянської доби. Йдеться про епізод, який поєднує новелу «Immigrant song» та роман «Ворошиловград»²¹, – вивчення німецької мови, і через мову сприйняття – національної ідентичності. Так,

²⁰ Зокрема, А. Мікевич вибудовував образ України як «пограничної землі» у курсі «Слов'яни», який він викладав у 1840–1844 роках у Колеж де Франс.

²¹ Zhadan, Serhii. Voroshilovhrad [Voroshilovgrad]. Kharkiv: Folio, 2010.

уявлення персонажа про Німеччину – це стереотипні картинки і діалоги із підручника із німецької мови²², це «опереткова, добре прибранна країна, з ввічливим населенням та дружніми намірами, країна, що легко вміщалась на сторінках шкільних підручників, утілюючи собою фонетичну розкіш та граматичну виправку»²³. Розрив у сприйнятті інакшості іншого підкреслено єдиною прикінцевою для цієї частини новели фразою: «За кілька років я прочитав Ніцше і зрозумів, що в братнього німецького народу теж є свої проблеми»²⁴.

Жадан унаочнює для читача ідею про те, що в осмисленні ідентичності є компаративна складова як історія порівняння себе із іншими, співставлення свого досвіду і сприйняття із досвідом і сприйняттям іншого. Письменник наближається до ідей Тоні Джадда про суперечливість ідентичності як синоніму національності, про непевність ідеї ієрархії власне національних складових у формуванні ідентичності. Бо ідентичність – це ще й сукупність наших спогадів, власний наратив, який ми вибудували і вписали у свою систему координат, розставили систему культурних маркерів і створили свою топографію пам'яті. Такої колізії ми не знайдемо у творах масової літератури, однак вона є ключовою темою для творів високої літератури.

Географія vs спогад

Спільнота своїх для персонажа новели С. Жадана, як і Германа із роману «Ворошиловград», – це друзі, об'єднані спільними спогадами і переживаннями. «Кордони не стосуються моєї пам'яті, – каже головний персонаж новели «Immigrant song», – так само як її не стосується тоталітаризм чи корупція. Моєї пам'яті стосуються низькі хмари над будинками Будапешта, сірі дунайські хвилі, котрі тягли в собі потопельників, почорнілих від вологи чоловіків без сердець та черевиків, без годинників та надії повернутись додому. Моєї пам'яті стосуються старі шахи, в котрі грали турки на Темпельгольфі, моєї пам'яті стосуються кораблі у Гамбурзі, трюми яких світилися, мов різдвяні апельсини. Все інше мало стосується, у всьому іншому я погано орієнтуюсь...»²⁵.

Географія та спогад – два концептуальних образи новели. Географія як простір, де формуються спогади та уявлення. Спогад як текст, який укорінений у реальність. Провідником між ними є пам'ять, яка виникає на перетині появи спогаду у певній

²² Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii*, 256–258.

²³ Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii*, 259.

²⁴ Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii*, 259.

²⁵ Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii*, 276.

географічній точці. Залежність між географією та спогадом стане потужним інтелектуальним сюжетом у романі «Ворошиловград». Зрештою це стане не менш потужним сюжетом в українському соціумі на тему «що ми пам'ятаємо?», «як ми пам'ятаємо?», які спогади про сучасні події готові перетворити на цілісний наратив минулого?

Жадан розширює межі ідентичності (саме про це пише Т. Джадт), бо, за його концепцією, ідентичність – це не тільки моделювання себе у межах певної території на основі спільності мови та історії. Ідентичність у сучасному світі – це і відчуття належності до певних цінностей, спільноти своїх, яка має одній й ті самі спогади про території, міста, села, кордони, ріки і гори. Накопичення спогадів – це той уявний багаж, із яким персонаж новели збирається повернутися до своєї країни, й який точно не вилучать на кордоні.

Таке уявлення про ідентичність – не є винятково створеним С. Жаданом. Воно суголосне ідеям Т. Джадта, Я. Грицака, Н. Яковенко та ін. дослідників, які це питання вивчаються на різних прикладах. Така ідентичність формується не у вертикальній парадигмі: від спільної території – до спільної мови і ментальності, а за горизонталлю – у ньому рівноправними складовим є і географічні кордони, і простір «чужого», і етнічний, і міфологічний компоненти ідентичності, бо вони можуть об'єднані спільним цінностями і спогадами.

Феномен пограничної ідентичності як ідентичності цінностей в українському суспільстві яскраво виявився під час Революції Гідності, в українській літературі – через формування уявлень про спільні цінності, спільний національний літературний канон у літературному процесі 1990-х – 2010-х років. У цій моделі ідентичності кордон, межа, географічні координати – поняття, які тільки частково впливають на уявлення про власну ідентичність. Спогад, трансформація спогаду, цінності, відчуття – складові ідентичності. Бо, як пише С. Жадан, пам'ять людини «не потребує точності, вона потребує пристрасті й вогню, який спалахує між планетами, над маленькими містечками Східної Європи, освітлюючи наші сновидіння зсередини, роблячи їх, ці сновидіння, яскравими й коштовними. Головне – твої сновидіння, все інше можна вигадати»²⁶.

²⁶ Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii*, 276–277..

Література

- Chernetskyi, Vitalii. *Kartohrafuiuchy postkomunistychni kultury. Rosiia ta Ukraina v konteksti hlobalizatsii* [Mapping Postcommunist Cultures. Russia and Ukraine in the Context of Globalization]. Kyiv: Krytyka, 2013.
- Hatash, Valentyna. “Meni 14 rokiv. Ya ukrainets [I am 14 years old. I am Ukrainian].” *Dzerkalo tyzhnia*, November 25, 2005.
- Hnatiuk, Oliia. *Proshchannia z imperiieiu. Ukrainski dyskusii pro identychnist* [Farewell is with the Empire. The Ukrainian Discussions about the Identity]. Kyiv: Krytyka, 2005.
- Hrabovskyyi, Serhii, and Losev, Ihor. “Ukrainska identychnist: problemy i vyklyky [Ukrainian Identity: Problems and Challenges].” *Den*, November 13, 2013.
- Hudzyk, Klara. “Istoriografiia y ukrainska identychnist [Historiography and Ukrainian Identity].” *Den*, January 15, 2005.
- Hundorova, Tamara. *Pisliachornobylska biblioteka: ukrainskyi literaturnyi postmodern* [Post-Chornobyl Library: Ukrainian Literary Postmodernity]. Kyiv: Krytyka, 2005.
- Irvanets, Oleksandr. *Piat pies* [Five Plays]. Kyiv: Smoloskyp, 2002.
- Judd, Tony. “Pohranychnyi narod [The Frontier People].” Translated by Pavlo Hrytsak. *Krytyka* 155–156, no. 9–10 (October 2010): 44–45.
- Kostenko, Lina. *Humanitarna aura natsii, abo Defekt holovnoho dzerkala* [Humanitarian Aura of the Nation, or Defect of the Main Mirror]. Kyiv: Vydavnychi dim KMA, 1999.
- Nora, Pierre. *Teperishnie, natsiia, pamiat* [Present, Nation, Memory]. Translated by Andrii Riepa. Kyiv: Klio, 2014.
- Plokhii, Serhii. *Kozatskyi mif. Istoriia ta natsiietvorennia v epokhu imperii* [The Cossack Myth. History and Nationhood in the Age of Empires]. Translated by Mykola Klymchuk. Kyiv: Laurus, 2013.
- Smith, Anthony. *Kulturni osnovy natsii. Iierarkhiia, zapovit i respublika* [The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic]. Translated by Petro Tarashchuk. Kyiv: Tempora, 2010.
- Topolski, Jerzy. *Yak my pyshemo I rozumiiemo istoriiu. Taiemnytsi istorychnoi naratsii* [How We Write and Understand History. The Mysteries of the Historical Narrative]. Translated by Nadiia Honcharenko. Kyiv: K.I.S., 2012.
- Yekelchuk, Serhii. *Imperiia pamiat. Rosiisko-ukrainski stosunky v radianskii istorychnii uiavi* [Stalin's Empire of Memory: Russian-Ukrainian Relations in the Soviet Historical Imagination]. Translated by Mykola Klymchuk, and Khrystyna Chushak. Kyiv: Krytyka, 2008.
- Zhadan, Serhii. *Bih Mak ta inshi istorii* [Big Mac and other stories]. Kharkiv: Folio, 2011.
- Zhadan, Serhii. *Voroshylivhrad* [Voroshilovgrad]. Kharkiv: Folio, 2010.